

О. В. Кузнецов,
кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник Інституту світової
економіки і міжнародних відносин НАН України

АНГЛОСАКСОНСЬКА МОДЕЛЬ КАПІТАЛІЗМУ ТА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ЄВРОПИ

Проаналізовано вплив англосаксонської моделі капіталізму на розвиток європейської континентальної моделі; визначено особливості та ризики трансформації європейської економічної системи господарювання під впливом неоліберальної парадигми.

Ключові слова: англосаксонська модель капіталізму, європейська континентальна модель, міжнародні ринки капіталу, лібералізм.

А. В. Кузнецов
АНГЛОСАКСОНСКАЯ МОДЕЛЬ КАПИТАЛИЗМА И
ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ ЕВРОПЫ

Проанализировано влияние англосаксонской модели капитализма на развитие европейской континентальной модели; определены особенности и риски трансформации европейской экономической системы хозяйствования под влиянием неоліберальной парадигмы.

Ключевые слова: англосаксонская модель капитализма, европейская континентальная модель, международные рынки капитала, либерализм.

Постановка проблеми. Протягом останнього десятиліття економічний розвиток в Європі безпечно базувався на неоліберальних підходах. Зв'язок між фінансовими інноваціями та зростанням доходів, виробництва, споживання, рівня життя представлявся як самоочевидний. У неоліберальній моделі системоутворювальним фактором виступає ринок, головним чином його фінансовий сегмент, на забезпечення ефективності якого спрямована діяльність органів виконавчої, законодавчої та судової гілки влади суверенних демократичних держав. Після введення євро країни Європейського валютного союзу поступово відмовлялися від традиційної схеми фінансування господарської діяльності за рахунок банківського кредитування, здійснюючи активну інтеграцію до системи міжнародних ринків капіталу. В результаті зазначеної трансформації Європа потрапила у залежність від глобальних фінансових посередників, що, з урахуванням існуючих в зоні євро структурних диспропорцій, призвело до втрати її платоспроможності та звернення по фінансову допомогу до МВФ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізу моделей соціально-економічного розвитку присвячені праці багатьох відомих вітчизняних учених, зокрема Ю. М. Пахомова, А. С. Гальчинського, В. М. Гейця, В. Р. Сіденко, О. І. Соскіна, Н. А. Татаренко, В. П. Череваня. Дослідження автора цієї статті акцентує увагу на особливостях взаємодії англосаксонської моделі капіталізму та європейської континентальної моделі в умовах неоліберальної трансформації Європи.

Мета статті – проаналізувати вплив англосаксонської моделі капіталізму на розвиток європейської континентальної моделі; визначити особливості трансформації європейської економічної системи господарювання під впливом неоліберальної парадигми.

Основні результати дослідження. З методологічної точки зору дискусія щодо ефективності моделей капіталізму була ініційована у 1991 році французьким економістом Мішелем Альбером у книзі «Капіталізм проти

O. V. Kuznetsov
ANGLO-SAXON MODEL OF CAPITALISM AND
ECONOMIC DEVELOPMENT IN EUROPE

Impact of Anglo-Saxon model of capitalism on development of the European continental model is analyzed; features and risks of transformation of the European economic system of management under influence of neoliberal paradigm are revealed.

Key words: Anglo-Saxon model of capitalism, European continental model, international capital markets, liberalism.

капіталізму», в якій він виділив «англосаксонську» та «рейнську» моделі капіталізму, розглянувши їх відмінності на прикладах США і Німеччини. «Протистояння неоамериканського й рейнського капіталізму, – пише М. Альбер, – це війна носіїв двох антагоністичних логік капіталізму під покровом єдиного лібералізму» [1, с. 27]. Теоретичне обґрунтування типології моделей капіталізму дістало подальший розвиток у спільній роботі канадського політекономиста Пітера Хола та британського економіста Девіда Соскіса, які популяризували термін «різноманіття капіталізму», виділивши дві моделі сучасного капіталізму: «ліберальну ринкову економіку», яка характерна для країн англосаксонського типу; і «координовану ринкову економіку», яка характерна для країн континентальної Європи та Азії [2].

Професор політекономії Корнельського університету О. Янкова, своєю чергою, розрізняє три моделі капіталізму, які репрезентують суттєво різні підходи: неолібералізм, або вільний ринковий капіталізм у США і Великобританії, який також називають англосаксонською моделлю; корпоратизм, або соціально-демократичний капіталізм, характерний для країн Північної Європи та Німеччини (він дістав назву рейнської моделі, або континентальної європейської моделі), і етатизм, притаманний Японії та новим індустріальним країнам Азії (також відомий як азіатський девелопменталізм) [3].

Традиційно континентальна європейська модель капіталізму (корпоратизм) характеризується щільною координацією між політичними партіями, профспілками та асоціаціями промисловців. Європейська держава зазвичай відіграє більш активну роль в управлінні економікою, ніж в англосаксонській моделі, хоч ступінь її впливу на економічні процеси різниться від директивного у Франції до менш визначального в Нідерландах, Данії, Бельгії та Німеччині.

Ідеологія корпоратизму укорінюється у формування соціальної і політичної думки XIX ст. як реакція проти поширення індивідуалізму, який був стрижневим елементом

нового капіталістичного способу виробництва. У моделі корпоратизму робиться акцент на колективному успіху, консенсусі та довгострокових інтересах. Модель корпоратизму не поділяє принципу невтручання (*laissez-faire*): економічні умови не є погодними умовами, які потрібно приймати такими, які вони є; вони створюються людиною і тому їх можна змінювати. На відміну від невидимої політики неоліберальної моделі економічна політика моделі корпоратизму чітко визначається політичними міркуваннями. Відтак ринок вважається частиною політичних та соціальних процесів. Ця модель базується на понятті того, що результати капіталістичної діяльності повинні розподілятися в суспільстві, що успіхи або негаразди людей часто пов'язані скоріш із недосконалістю суспільства та соціальної організації, ніж з індивідуальною поведінкою. При цьому держава активно стимулює політику соціального захисту населення.

На думку Р. Капелюшнікова, відмінності в корпоративному ландшафті між країнами континентальної Європи і США або Великобританією багато в чому пояснюються впливом ідеї соціалізму та націоналізму, під знаком яких пройшла більша частина розвитку Європи в минулому сторіччі. Прихід до влади соціалістичних і націоналістичних сил в Європі незмінно супроводжувався бурхливим злетом концентрації виробництва, що, по-перше, відповідало їх ідеологічній прихильності, і, по-друге, диктувалося міркуваннями цілком практичного порядку. З одного боку, соціалісти завжди розглядали великі корпорації як найбільш передову форму економічної організації, перехід до якої диктується об'єктивними вимогами технічного прогресу. З другого боку, вони вважали, що планувати й регулювати діяльність обмеженого числа компаній-гігантів, склад яких не міняється, набагато простіше, ніж мати справу із непередбачуваною ринковою стихією [4].

П. Хол та Д. Соскіс розглядають розвиток фінансових ринків і відповідний вплив на структури корпоративного управління як загрозу інституціональній стабільності європейської континентальної моделі. Активна трансформація підприємницької політики в Європі в напрямі фінансування бізнесу через фондову біржу виявляється, зокрема, у посиленні співпраці європейських компаній з інвесторами, переорієнтації політики доходів на цілі отримання короткострокових прибутків на ринках капіталів та переході до більш гнучкої політики матеріального стимулювання менеджменту, коли розмір зарплат ставиться в залежність від результату діяльності компанії. Німецький економіст М. Хьопнер зазначає, що протягом 1990-х рр. понад третина великих корпорацій Німеччини змінили практику бухгалтерського обліку з метою приведення її у відповідність до англо-американських міжнародних стандартів фінансової звітності (*IAS* та *US-GAAP*) [5].

На думку професора політичної соціології Гамбурзького університету Ю. Гофмана, підвищення міжнародного конкурентного тиску та необхідність задоволення вимог акціонерів щодо підтримання високої прибутковості бізнесу змушує європейських експортерів конкурувати за ціною, а не за якістю продукції. Прагнення до отримання надприбутків веде до змін у стратегіях європейських фінансових корпорацій. Наприклад, великі європейські банки, такі як німецький *Deutsche Bank* або французький *BNP Paribas*, спрямовують значну частину своєї ліквідності у здійснення інвестиційного бізнесу – придбання високодохідних і ризикованих фінансових інструментів – та управляють своїми акціями у «спеціальних фондах» із слабкою підконтрольністю регулюючим органам. Таким

чином, діяльність великих європейських банків скеровується на отримання короткострокових прибутків і вже не є лояльною до корпорацій [6, с. 15].

У передкризовий період впливові німецькі економісти та політики неодноразово попереджали про ризики участі німецьких банків у ринках фінансових інновацій. Утім, банки залишалися байдужими до цих попереджень. Останній резонансний випадок глави німецьких соціал-демократів Ф. Мюнтеферінга у квітні 2005 р. слід трактувати не інакше, як вигуком розпачу. Тоді член кабінету Г. Шредера виступив із закликом обмежити участь Німеччини на міжнародних ринках капіталу, порівнявши при цьому американські й британські інвестиційні фонди з біблійною сараною, що пожирає активи німецьких компаній. Британський щотижневик *The Economist* з обуренням поставився до цього випадку, а метафора «саранча» міцно закріпилася у інвестиційними фондами в міжнародному біржовому й політичному лексиконі. Самовідданий вчинок німецького політика справив певний вплив на економіку зони євро, але був цілковито зігнорований німецькими банками, залученими в іпотечну спіраль і постраждалими поряд із англосаксонськими фінансовими установами (табл.) [7, с. 41–42]. Слід зазначити, що в самій Німеччині (так само, як і в Японії) у передкризовий період протягом десятиліття ціни на нерухомість мали від'ємне зростання на противагу Великобританії та США, де за цей час вони подвоїлися (рис.).

Таблиця

Банки Великобританії та Німеччини з найбільшим розміром списаних активів у результаті іпотечної кризи у США, млрд. дол.

Британські банки	Списані активи	Німецькі банки	Списані активи
HSBC	20,4	Deutsche Bank	7,7
Royal Bank of Scotland	15,2	BayernLB	6,7
Barclays Capital	3,1	IKB Deutsche Industriebank	3,45
HBOS	7,06	Dresdner Bank	3,49
Lloyds TSB	1,32	WestLB	2,74
Разом британські банки	47,08	DZ Bank	2,1
		Commerzbank	1,1
		LBBW	1,1
		Hypo Real Estate	0,580
		Разом німецькі банки	28,96

Джерело: Складено автором за даними: *Financial Times, Bloomberg, CNN, The New York Times, The Daily Telegraph, BBC, International Herald Tribune, The Times, The Scotsman, Forbes.*

Прикладом зростання залежності країн Євросоюзу від глобальних фінансових посередників є також ситуація, що склалася у Греції та Ірландії, а також в інших країнах периферії зони євро (Португалія, Іспанія та частково Італія). Загострення глобальної фінансової і економічної кризи спричинило різке погіршення економічного стану в цих країнах, що було пов'язано із переоцінкою міжнародними

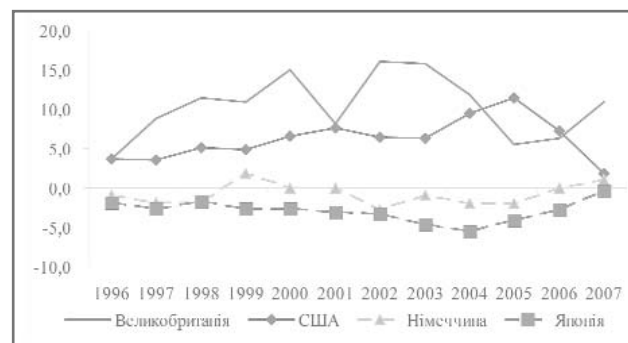

Рис. Зміни цін на житлову нерухомість у Великобританії, США, Німеччині та Японії у 1996–2007 роках, у % до попереднього року
Джерело: Складено автором за даними: <http://www.oecd.org>

інвестиційними колами ризиків неповернення ними зовнішнього боргу та призвело до різкого підвищення вартості обслуговування їх зовнішніх запозичень.

Для заспокоєння інституціональних і портфельних інвесторів щодо спроможності виконання своїх боргових зобов'язань Греція була змушена погодитися на пакет фінансової допомоги в розмірі \$145 млрд. (майже третина цих коштів – кредит МВФ). Окрім того, для решти країн зони євро створили Європейський фонд фінансової стабільності, у розпорядження якого, з метою стабілізації європейських економік і підвищення довіри до єдиної європейської валюти, були виділені фінансові ресурси в сумі \$1 трлн. (третина цієї суми – частка МВФ). Однак звернення до Міжнародного валютного фонду зашкоджує не тільки репутації країн зони євро, які, за класифікацією ООН, належать до промислово розвинутих країн, а й власної репутації ЄС, який погодився на втручання у внутрішні «суверенні» справи Співтовариства з боку сторонньої фінансової організації, яка сама залежить від глобальних фінансових посередників. За словами нобелівського лауреата Дж. Стігліца, МВФ «розглядає проблеми, виходячи з...ідеології фінансового співтовариства, і...тісно...зав'язаний на його інтереси» [8, с. 242].

Як зазначає впливовий американський філософ та політеконом Ф. Фукуяма, значною мірою завдяки переплетенню інтересів великих банків і бізнесу в Німеччині стала можливою поява ряду успішних компаній, що глобально оперують, серед яких *АЕG*, *Siemens*, *BMW*, *Daimler-Benz*. Натомість британська автомобільна та електротехнічна промисловість не отримали необхідного фінансування від британських банків (які вважали довгострокові вклади надто ризикованими) і через це не стали конкурентоспроможними на світовому ринку» [9, с. 349].

Інша проблема, яка виникає внаслідок зазначених інституційних змін, стосується малих і середніх підприємств, на які в Європі припадає близько 80% робочої сили та понад 50% ВВП. Зміни у фінансових стратегіях, що пов'язані з переорієнтацією комерційних банків із роздрібного на інвестиційний бізнес, ускладнюють процедуру позичання коштів для малих і середніх підприємств. Одночасно зростає частка іноземних активів у портфелях європейських банків. Внаслідок все більшої орієнтації на ринки капіталу та зменшення перехресного володіння активами європейська модель виробництва високоякісної продукції втрачає свою привабливість, цілі короткострокової прибутковості отримують пріоритет над цілями довгострокового зростання і зайнятості. Орієнтація на ринки капіталу та капіталізацію ринку акцій, втрата стратегічних цілей та внесення змін у законодавство, що полегшують процедури залучення фінансування на ринках капіталу, призводять до зростання ризиків ворожих поглинань європейських компаній.

Як зазначає Ю. Гоффман, досвід негативної інтеграції гетерогенних соціально-економічних систем країн Європейського Союзу є ще однією причиною трансформації європейської континентальної моделі. Через те, що до ЄС входять країни, які представляють обидві моделі: «ліберальну ринкову економіку» й «координовану ринкову економіку», і оскільки «координовані ринкові економіки» не мають єдиної структури і складаються з рейнської (Німеччина, країни Бенілюксу, Австрія), етатистської (Франція, Італія) і соціал-демократичної (Швеція, Данія, Норвегія) моделей, а також різних гібридних систем, тому політика гармонізації та координації в Європі зводиться не до розробки ефективних форм регулювання, а до загального рівня ринкової свободи на основі мінімальних стандартів [6, с. 18].

Після падіння соціалістичної системи країни з перехідною економікою не мали можливості сформувати відповідним чином інституційні структури для ринкової економіки. Тож на цей час більшість цих країн створює нові структури на основі приватної власності та ринку, тобто лібералізму. Ю. Гоффман зауважує, що ці структури мають набагато більше спільного з радикальними ринко-

вими економіками англосаксонського типу, ніж із континентальними формами капіталізму. У багатьох країнах Центральної та Східної Європи системи промислових відносин, які виникли в результаті трансформації, більше нагадують плюралістичну, волонтаристську систему Сполученого Королівства, ніж системи інших західноєвропейських країн [6, с. 19].

На думку американського політенома Т. Кейсі, успіх тієї чи іншої моделі можливо пояснити лише через здатність відносно адаптації цієї моделі до трансформації структурних характеристик глобальної економічної системи. Через це посилення процесів глобалізації, що передбачає більшу роль ринків у міжнародному обміні, знижує значення інституціональних переваг континентальної європейської моделі капіталізму внаслідок підвищення альтернативних витрат (*opportunity costs*) її застосування. На переконання Т. Кейсі, за умови подальшого розвитку процесів глобалізації порівняльна ефективність неоліберальної моделі ринкової економіки має зростати [10, с. 1].

Справді, в міру посилення інтеграційних процесів Євросоюзу вплив англосаксонської моделі у країнах континентальної Європи стає дедалі відчутнішим. За твердженням Ч. Гранта, директора Центру європейських реформ (Лондон), новий Лісабонський договір (прототип конституції ЄС) багато в чому «символізує зростаючу англосаксонську та ліберально-економічну природу ЄС» [11, с. 7]. Останнє викликає природний опір з боку французів і німців, що цілком обґрунтовано претендують на головну роль у процесах управління Європою.

Ще в 1990-х рр. нобелівський лауреат М. Алле попереджав про згубний вплив принципів фрітрейдерства на розвиток європейських інститутів. Зокрема він зазначав: «Торговельна політика Європейського співтовариства поступово еволюціонувала в бік глобалістської політики свободи торгівлі, що знаходиться у протиріччі із самою ідеєю створення справжнього Європейського Економічного Співтовариства. Ця глобалістська політика, що була посилена через систему плаваючих валютних курсів та дерегулювання руху капіталів, породила лише нестабільність і безробіття. Вона неухильно та послідовно приводила до розвалу наших промислових структур і серйозного зниження темпів зростання нашого рівня життя» [12, с. 32]. Слід констатувати, що обґрунтовані застереження впливового нобелівського лауреата дотепер не знаходять адекватної оцінки та реакції з боку правлячих кіл Європи.

Висновки. На підставі аналізу трансформації європейського розвитку під впливом процесів глобалізації доходимо висновку, що нині відбувається конвергенція європейської континентальної моделі в напрямі моделі неоліберальної економіки англо-американського типу, що є вигідним для США і Великобританії. Водночас, ця модель руйнує традиційну структуру взаємодії бізнесу, держави та громадянського суспільства в Європі, девальвує стандарти якості продукції і системи соціального страхування населення. Прагнення до отримання короткострокового прибутку як мети продуктивної діяльності суспільства, а також переважання інтересів акціонерів у корпоративній стратегії підприємства входить у протиріччя з традиційними європейськими цінностями, в основі яких – тісні міжфірмові зв'язки, довгострокова кооперація і скоординована взаємодія профспілок, роботодавців і держави в регулюванні бізнесу. Сьогодні Європа постала перед важким випробуванням, коли ціною створення конкурентного середовища стає відмова від збереження традиційних елементів європейської корпоративної культури. Чи знайде Європа сили протидіяти цим небезпечним тенденціям? Відповідь на це питання належить майбутньому.

Література

1. Альбер М. Капіталізм проти капіталізму / М. Альбер. – СПб. : Экономическая школа, 1998. – 296 с. – (Этическая экономика: исследования по этике, культуре и философии хозяйства; вып.4).
2. Hall P. Varieties of Capitalism – The Institutional Foundations of

Comparative Advantage / Peter A Hall, David Soskice. – Oxford : University Press, 2001. – 560 с.

3. Iankova E. Government – Business – Civil Society Relations: Globalization and Competing Models of Contemporary Capitalism / E. Iankova ; Cornell's Johnson Graduate School of Management. – <http://www.johnson.cornell.edu/internationaleducation/index.cfm>

4. Капелюшников Р. Концентрация собственности и корпоративный ландшафт современной мировой экономики / Р. Капелюшников // Отечественные записки. – 2005. – № 1 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.strana-oz.ru/numid=22&article=1013>

5. Hopner M. Wer beherrscht die Unternehmen? Shareholder – Value, Managerherrschaft und Mitbestimmung in Deutschland / Martin Hopner. – Frankfurt/M and New York : Campus Verlag, 2003. – 265 с.

6. Hoffman J. Co-ordinated continental European market economies under pressure from globalisation. Case study: Germany's «Rhineland capitalism» / J. Hoffman ; The Canadian Centre for German and European Studies // Working Paper Series Number 8. – 2004. – 27 с.

7. Кузнецов А. В. Великобритания и ипотечный кризис в США / А. В.

Кузнецов // Збірник наукових праць. – Вип. 55. – К. : Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2007. – С. 38–55.

8. Стиглиц Дж. Глобализация: тревожные тенденции / Джозеф Стиглиц ; пер. с англ. и примеч. Г. Г. Пирогова. – М. : Мысль, 2003. – 300 с.

9. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию / Фрэнсис Фукуяма ; пер. с англ. – М. : АСТ Москва: Хранитель, 2006. – 730 с.

10. Casey T. Comparative Disadvantage: Models of Capitalism and Economic Performance in the Global Era / Terrence Casey // Paper presented at the 2004 Political Studies Association Conference, University of Lincoln, Lincoln, England. – 2004. – 20 p.

11. Grant C. Why is Britain eurosceptic? / Charles Grant. – London : Centre for European Reform. – December 2008. – 8 p.

12. Алле М. Глобализация: разрушение условий занятости и экономического роста. Эмпирическая очевидность / М. Алле ; пер. с франц. И. А. Егорова. – М. : ТЕИС, 2003. – 314 с.

Стаття надійшла до редакції 22 грудня 2010 року

УДК 336.71

О. А. Чугаев,

кандидат економічних наук,
доцент кафедри світового господарства
та міжнародних економічних відносин
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

А. В. Чердніченко,

студент Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ІСЛАМСЬКИЙ БАНКІНГ ТА ЙОГО ФІНАНСОВІ ІНСТРУМЕНТИ В КОНТЕКСТІ КОНЦЕПЦІЇ ПОТЕНЦІЙНОЇ МОДЕЛІ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ

Стаття присвячена особливостям розвитку ісламської моделі фінансової системи в сучасному світі. Аналізуються цілі, аргументи на користь та проти впровадження ісламського банкінгу й використання ісламських фінансових інструментів. Розглядаються перспективи появи ісламських фінансів в Україні.

Ключові слова: ісламський банкінг, ісламські фінансові інструменти, закони шаріату, мушарака, сукук.

А. А. Чугаев, А. В. Чердніченко

**ИСЛАМСКИЙ БАНКИНГ И ЕГО ФИНАНСОВЫЕ
ИНСТРУМЕНТЫ В КОНТЕКСТЕ КОНЦЕПЦИИ
ПОТЕНЦИАЛЬНОЙ МОДЕЛИ ФИНАНСОВОЙ
СИСТЕМЫ**

Статья посвящена особенностям развития исламской модели финансовой системы в современном мире. Анализируются цели, аргументы за и против внедрения исламского банкинга и использования исламских финансовых инструментов. Рассматриваются перспективы появления исламских финансов в Украине.

Ключевые слова: исламский банкинг, исламские финансовые инструменты, законы шариата, мушарака, сукук.

Постановка проблеми. В економічній літературі до останнього часу дослідниками виокремлювалися дві моделі фінансових систем:

- ринкова або фондова, або англо-американська;
- банківська або євроконтинентальна, або німецько-японська.

На початку XXI ст. з огляду на економічні зрушення в мусульманському фінансовому світі в наукових колах почали говорити про становлення ісламської моделі фінан-

O. A. Chugaiev, F. V. Cherdnichenko

**ISLAMIC BANKING AND ITS FINANCIAL
INSTRUMENTS IN THE CONTEXT OF THE CONCEPT
OF POTENTIAL FINANCIAL SYSTEM MODEL**

The article is devoted to the specific features of the development of the Islamic financial system model in the modern world. It analyses purposes, arguments for and against the implementation of Islamic banking practice and the use of Islamic financial instruments. Prospects of Islamic finance emerging in Ukraine are also considered.

Key words: Islamic banking, Islamic financial instruments, Sharia law, Musharakah, Sukuk.

сової системи, яка ґрунтується значною мірою на релігійній основі із використанням мусульманського права – шаріату. Ісламські фінансові інститути розгорнули діяльність у міжнародних масштабах, а фінансові установи західного типу натомість створюють філії в мусульманських країнах. У період глобальної фінансової кризи 2008 р. ісламські банки практично не постраждали, а в умовах кризи ліквідності їхні послуги користувалися значним попитом. Тому в сучасних умовах впровадження ісламських